

ТАТЯНА Е. КИРКОВА БИБЛИОГРАФСКИ И ЖИВОТОПИСНИ СВЕДЕНИЯ ЗА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН В ЛОРЕНЦОВИЯ КАТАЛОГ¹

Научните трудове на д-р Петър Берон са свързани с Франция, гдето той е идвал, за да работи и да ги печата, и е престоявал по-продължително време през последния период на живота си, след Кримската война. В 1846, 1847 и между 1857 и 1870 г. в Париж излизат 31 отделни Беронови научни съчинения²: осем тома на неговия *opus magnum*, обхващащ всички науки под общото заглавие *Ranépistème* (7068 с.), дванадесет издадени отделно техни части под различни заглавия (1542 с.), седем други научни труда (1517 с.), два атласа и две резюмета на предстоящи за издаване съчинения (90 с.). С тази необичайно голяма научна продукция от общо 10.217 страници (без извадките 8675 с.) Берон принадлежи към френската книжнина от миналия век. Поради това издадените и продавани във Франция негови съчинения са намерили мястото си, още докато авторът им е бил жив, в много известната книжарска библиография на Ото Лоренц – *Otto Lorenz. Catalogue général de la librairie française pendant 25 ans (1840–1865)*. Т. I. Paris, 1867^{3 4}. Втори списък на негови трудове е поместен в издадения след смъртта му т. V.

Пръв е открил и съобщил у нас – и то доста отдавна, – че Бероновите трудове са отбелязани в тази библиография, неуморимият в библиографските си издирвания Ал. Теодоров-Балан. Той пише в статията си за д-р П. Берон от 1894 г.¹: «Не ще бъде безполезно за българите да се направи една оценка на мненията на Берона върху тоя предмет [електричеството като основен фактор на всички природни явления] по многобройните му и обемни съчинения, писани на френски език. Докъд стане това, ние ще съобщим тука имената на тия съчинения, както ги намираме в голямата френска библиография от О. Logenz, том I и V.» След това той препечатва изцяло двата списъка, публикувани от О. Лоренц, заедно с бележката за д-р П. Берон. Така Ал. Теодоров-Балан пръв изтъква нуждата да се проучат основно Бероновите научни схващания, а с обнародването на откритите списъци посочва правилния път: установяването на точна библиография е предходен етап на всяко научно изследване. Този път е следван у нас и при проучването на Бероновото научно наследство, но с доста бавен ход, на етап и от по няколко де-

¹ Отпечатък от *Годишник на ББИ*, т. VII, 1958–1960. Издирен от семеен архив.

² Към 30-те известни досега негови издания е добавено и новото заглавие, описано по-долу.

³ От този каталог са излезли досега 34 тома, от които основателят му О. Лоренц е издал т. I–XI, продължителите му Д. Жордел и Х. Стейн – т. XII–XXXII, след които изданието се поема от библиографския отдел на издателството *Hachette*; последният том е излязъл от печат през 1945 г. С. М. Winchel (*Guide to Reference Books*, 1951) определи това издание като основен опис на френската книжнина от 19-ия и 20-я век и една от най-важните съвременни национални библиографии.

⁴ Ал. Теодоров [Балан]. Сенки. Книжовно-исторически чъртици. II. Доктор Петър Берон. – Бълг. прегл., III, 1894, кн. 7, с. 69–70.

сетилетия. Тридесет години минават преди да се стигне до точното библиографско описание на Беровите съчинения⁵, а към препоръчаната от Ал. Теодоров-Балан «оценка на мненията на Берона» се пристъпва едва днес.

Поради нарасналия в последно време интерес към научното дело на д-р П. Берон добре е да се разгледа по-отблизо издадената от О. Лоренц първа негова библиография.

П. Берон е включен като автор в том I. на посочения каталог на с. 235, където е поместена следната бележка за него:

[BERON (Pierre), médecin et savant valaque, né à Cotyle (Thrace) en 1800.

БЕРОН (Петър), влашки лекар и учен, роден в Котил (Тракия) в 1800 г.] Следват 12 заглавия в 14 тома на негови трудове, издадени от 1846 до 1864 г.

П. Берон е отбелязан за втори път в том V на същия каталог, издаден през 1876 г.⁶ на с. 122, където е възпроизведена бележката от том I⁷, с препратка към него, след което са изредени 8 други негови съчинения в 10 тома, издадени между 1866 и 1870 г.

От заглавията на посочените отделни трудове, подредени азбучно, 12 са дадени с пълния си текст, често пъти доста дълъг у Берон, и 8 със съкращения. Описанието на всяко издание включва заглавието, годината на издаването, издателя, формата, образи и карти и цената. В списъка, поместен в т. V, под описанието на публикувани под собствено заглавие части от по-обемисти трудове, е посочено на нов ред от кое Берово съчинение е взета извадката. В т. I., в който са дадени заглавията на 4 подобни извадки, такива отбелязвания няма. Списъкът в т. V е по-пълен и по отношение на посочените Берови издания – от излезлите между 1866 и 1870 в него липсва само една извадка от т. VII на *Panépistème – Supplément de la «Physique simplifiée»*, 1868. Неотбелязаните в т. I издания са повече – 6 на брой – и са главно от по-значителните Берови трудове. Освен по-късите: *Le déluge, sa cause, ses effets...* 1857, *Atlas du magnétisme terrestre...* 1860, *Aperçu de la physique céleste...* 1865, в него са пропуснати три от четирите тома на *Panépistème*, издадени от 1861 до 1864 г. (посочен е само т. II), въпреки че в списъка са включени 4 извадки от т. III и т. IV. Този пропуск означава, може би, че по-късите Берови съчинения (7 в този том) и също по-късите извадки (4 в същия списък) са били по-известни и по-разпространени в книжарската търговия отколкото томове с повече от 800 и 900 страници на *Panépistème*. От друга

⁵ Н. Табаков. Съчиненията на Петър Берон, печатани на френски език. <Пълен библиографичен опис>. – Сб. Д-р Петър Берон, по случай стогодишнината на «Рибния буквар», 1824–1924. С., 1925, с. 141–148. Също: Б. Цонев. Д-р Петър хаджи Берович-Берон. – В същия сборник, с. 37–38 и 43–51. Списък на съчиненията на френски език на П. Б., «книги важни за историята на българската научно-философска мисъл», е даден и у Н. Райнов. Графиката на Николай Павловича. – Годишник на Народната библиотека Пловдив, 1922. С., (1924), с. 117–118.

⁶ O. Lorenz. Catalogue général de la librairie française depuis 1840. Tome V. (Tome premier du Catalogue de 1866–1875) (A–H). Paris, 1876.

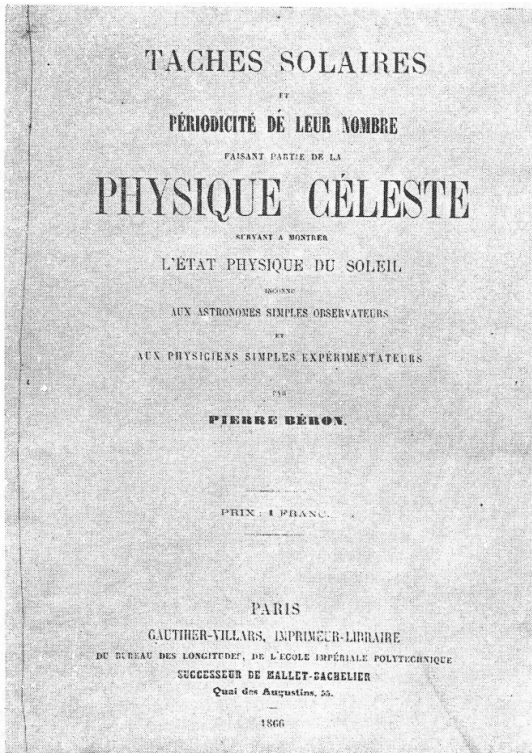
⁷ Не е отбелязано, че авторът междуременно е починал.

страна и броят на трудовете, издадени до 1865 г. вкл., е двойно по-голям от издадените след нея, поради което при съставянето на списъка им са могли да станат грешки. Възможно е в непълнотата му да се е отразила и настъпилата промяна в издателството Mallet-Bachelier, което се поема от 1865 г. от нов собственик, Gauthier-Villars. Въпреки пропуските в т. I обаче П. Берон е добре застъпен в Лоренцовия каталог с общо 24 тома негови съчинения.

От тази книжарска библиография ние научаваме заглавието на издание, досега неизвестно не само у нас, но и в Националната библиотека в Париж, която притежава най-пълната сбирка Беронови съчинения⁸. То е отбелязано в т. V, както следва:

Taches solaires et périodicité de leur nombre. In-8°, 1866. Gauthier-Villars. 1 fr. Extrait de la «Physique céleste».

Това издание не се намери нито в библиотеката на Френската академия

на науките, нито в Парижката, нито в Медонската обсерватория, и по-нататъшното му търсене би било много затруднено ако Националната библиотека в Париж не беше ни дала ценното сведение, че за тази Беронова публикация е писал прочутият Цюрихски астроном Рудолф Волф (1816–1893) в обнародваните от него *Astronomische Mitteilungen*. Оставаше надеждата, че екземплярът, който той е имал на ръка, се е запазил. И наистина, от Швейцарската национална библиотека в Берн научихме, че това издание се намира във Федералната политехника в Цюрих, отдето го получихме, подвързано заедно с шест други публикации по астрономия в един том, озаглавен *Astronomische Abhandlungen*,

сигн. 1501. Така можахме да го разгледаме и да дадем тук пълното му заглавие и описание⁹.

⁸ Н. Табаков. Пос. статия, с. 141.

⁹ За даденото съдействие при това издирване дължим да изкажем искрената си благодарност на началника на отдела Печатни произведения в Националната библиотека в Париж, Р. Josseland, на Швейцарската национална библиотека в Берн и на Библиотеката при Федералната политехника в Цюрих.

Taches solaires j et : périodicité de leur nombre : faisant partie de la j Physique céleste | servant à montrer j l'état physique du soleil | inconnu j aux astronomes simples observateurs j et | aux physiciens simples expérimentateurs I par j Pierre Béron. j Paris j Gauthier-Villars, Imprimeur-libraire... I 1866 j 1 franc. Това издание представлява извадка от т. II на *Physique céleste* (т. VI на *Panépistème*), част втора, с текста на глава втора и на глава трета, без последните четири подразделения на последната, отнасящи се не до слънчевите петна, а до космически периоди на слънцето, и обхваща с. 91 до 152. В текста на оригинала са внесени следните промени: в началото на глава втора, с. 91, заглавието ù – II. De la production des taches solaires et de leur périodicité – е сменено с I. Taches solaires; заглавието на гл. трета, с. 133 – III. De l'état préétabli de la périodicité des taches – е сменено с I. Périodicité des taches solaires. На същите страници са премахнати надтекстните заглавия – на с. 91 – Chap. II. Mode de production des taches solaires, и на с. 133 – Chap. II. De l'état préétabli etc.; надтекстните заглавия на с. 92–132 и с. 134–152 са оставени така, както са в оригинала, без да отговарят вече на новата номерация на главите. В самия текст няма внесени промени, така че за това издание са били препечатани само началните страници на двете глави. Издадено със собствено заглавие и с посочените по-горе промени, то представлява отделна библиографска единица.

Възприел практиката на западните издателства, Берон е издавал предварително части от печатащите се томове на *Panépistème*. Тези извадки (повечето между 120 и 250 страници), третиращи отделни въпроси, са пускани в продажба със заглавия, отговарящи на съдържанието им. Том II на *Physique céleste*, от който е взето разглежданото издание, е излязъл от печат през 1867 г., като преди това, през 1866 г., от него е издадена отделно известната вече извадка, озаглавена *La Physique céleste conduit à connaître... 1866*. Сега научаваме от заглавието, посочено от О. Лоренц, че през същата година преди нея (съдейки по пагинацията) е била издадена и друга, като и двете по графическото оформяване на заглавната страница, в която изпъкват думите *Physique céleste*, са явно предназначени да обърнат внимание върху печатащия се голям труд, а същевременно и върху цялата нова поредица с това заглавие, първият том от която е излязъл от печат през същата 1866 г.

За това издание, попаднало му доста по-късно, Рудолф Волф, който е посветил четиридесет години на проучвания върху слънчевите петна, помещава следната критична бележка в своите *Astronomische Mittheilungen*, в които отбелязва в отделна рубрика трудове по този въпрос:¹⁰ с. 366–367: 258) Taches solaires et périodicité de leur nombre, faisant partie de la physique céleste. Par P i e r r e B é r o n . Paris, 1866 in 8.

Dieses Bruchstück eines grossem, mir unbekannt gebliebenen Werkes ist für sich kaum ganz verständlich, da es zunächst nicht Beobachtungen, sondern auf das Frühere fussende Spekulationen von, wie es mir scheinen will, etwas

¹⁰ R. Wolf. *Astronomische Mittheilungen*. XXVII. – Vierteljahres-Schrift der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich. Vol. 15, 1870, p. 330–384.

fraglichem Werte, enthält. Immerhin /ist es, gegenüber vielen andern derartigen Versuchen, bemerkenswert]!, daß B é r o n auch auf die Periodicität Rücksicht nimmt. Zur Probe gebe ich aus dem wahrscheinlich nicht sehr verbreiteten Schriftchen folgende resümirende Stellen wörtlich: [следват три цитата на френски от с. 113: «Les taches solaires résultent de...»; с. 132: «Les taches solaires sont composées de vapeur...»; с. 133–134: [«Le lecteur doit considérer le soleil comme une immense chaudière...»].

[Този откъс от един по-голям, останал мен неизвестен труд, едва ли е напълно понятен сам по себе си, понеже преди всичко той не съдържа наблюдения, а спекулации, почиващи на вече изложеното по-рано, които ми се струват от малко несигурна стойност. При все това, забележително е, че за разлика от много други подобни опити, Б е р о н също взема под внимание периодичността. Като пример давам дословно следните резюмиращи пасажии от тази малка, вероятно не много разпространена книга.]

Рудолф Волф е обърнал внимание на този Беров труд, понеже в астрономията името му остава свързано с точното изчисляване на периодичността на слънчевите петна¹¹ и с откриването на връзката им със земния магнетизъм. Тази негова бележка е по-интересна за нас от самото издание, тъй като тя съдържа една от малкото преценки на западни учени за отделни трудове на П. Берон, които ни са известни досега.

Най-интересният обаче за нас елемент от вписването на Берон в Лоренцовата библиография е бележката, съдържаща данни за автора, поместена след името му и в двата тома. След Ал. Теодоров-Балан обърнал е внимание на нея Н. Табаков, когато е съставял в Париж библиографията на Беровите съчинения на френски език¹². Отбелязал я е и проф. Б. Цонев в студията си върху книжовно-просветната и научната дейност на П. Берон¹³. Споменават я Б. Пенев и В. Пундев. Н. Табаков с право нарича бележката автобиографична, защото е предположил, че О. Лоренц е получил дадените в нея сведения от самия Берон, било пряко, било чрез издателя му.

В това сведение трябва да се отбележи, че авторът е определен с думите «влашки лекар и учен». Проф. Б. Цонев пише: «Макар че Берон е иначе добър българин, както го показва и с букваря си, и с просветната си дейност, та най-назад и със завещанието си, той между чужденци не е изтъквал своята българска народност, а в научните си работи той като че нарочно избягва името българин. Тъй например той тълкува чужди старинни имена все чрез български език, или по-право да кажем, чрез родния си котленски говор,

¹¹ Като разглежда въпроса за периодичността на слънчевите петна, Берон се спира на наблюденията на Р. Волф и на начина, по който той е определил периодите от 11 1/9 години, или 9 периода за 100 години (с. 144–145). Установената от Р. Волф периодичност е посочена като един от основните елементи на една задача, която Берон си поставя по-нататък за изчисляване на времето, необходимо за втвърдяване на част от слънчевата кора (с. 150–152).

¹² Пос. статия, с. 148.

¹³ Пос. статия, с. 13 и 67.

ала навред казва, че си служи със «славянски», на едно място казва «по моя роден говор», на други места употребява название «трако-македонски», но «български» не срещнах никъде. В латинската си дисертация, печатана на 1831 год., нарича себе си «тракиец»... Понеже е живял у Влашко и е бил дълго време на румънска служба, той е минавал и за влах – както наистина стои в Лоренцовия книжовен речник...»¹⁴.

Не винаги Берон е отбягвал да разкрие, че е българин. От нови издирвания се установява, че при първите си посещения в чужбина, когато е влизал във връзка с някои учреждения, той не е криел произхода си. Така например, в един архивен документ, открит напоследък, изрично е казано: «Петър Берон от България». Частни лица са знаели народността му, както сочат следните думи в една хвалебна статия, която му посвещава Ch. Rabache¹⁵: «... un homme hors ligne que la Bulgarie nous a envoyé.» [... един изключителен човек, когото България ни е пратила]. При все това констатациите на проф. Б. Цонев остават верни, но те трябва да се допълнят и дообяснят, когато става дума за Лоренцовия каталог. За проявената от П. Берон неопределеност относно народността му в един или друг случай могат да се потърсят и намерят разни причини; така, не е случайна и бележката в този каталог. Тук се крие според нас не въпрос за народностна принадлежност, а за поданство. П. Берон не е имал редовно румънско поданство, понеже не се е натурализирал по предвидената в румънските закони процедура. Той не е имал и покровителството на друга държава, както се е установило при купуването от него на селски имот в с. Присяка през 1841 г.¹⁶ Затова той се е ползвал по-късно от покровителството (suditenta) на румънската държава, заверявал е документа в агентството на Обединените княжества в Париж, пътувал е вероятно с румънски пасаван. Като дългогодишен жител във Влашко, макар и с неоформено поданство, той е бил собственик на селски и градски имоти, които са били предмет на неговите последователни завещания.

В студията си «Д-р Петър Берон и неговото наследство в Румъния»¹⁷ д-р Ив. Пенаков излага изчерпателно на какви законоположения и ограничителни разпоредби е било подчинено през 19-ия век придобиването на селски имоти в Румъния: чужди поданици и чужди юридически лица не са имали право да купуват недвижими селски имоти. От дадените от д-р Ив. Пенаков подробни сведения се вижда, че тъкмо когато каталогът на О. Лоренц е бил готвен за печат, т.е. през годините 1864, 1865 и 1866, положението по този въпрос е било още повече усложнено, както по законодателен път, така

¹⁴ Пос.статия, с. 67 под линия.

¹⁵ Ch. Rabache. Les oeuvres de P. Béron. – La réforme scientifique. Paris. I, 1868, 1, p. 11–15.

¹⁶ N. I o g a. Un act romînesc privitor la începutul culturii bulgare dr. Veron.— An al el e Academiei Romîne. Bucuresti. Ser. II. Tomul 36, 1914, p. 918–919. Общо: Сб. Д-р Петър Берон и Одринската бълг. мъжка гимназия «Д-р Петър Берон». С., 1958, док. 2/а, с 131.

¹⁷ В същия сборник, с. 11–95.

и поради настроението срещу забогателите в Румъния чужденци, създадено по това време от аферата със завещанието на Евангели Заппа, случай аналогичен със завещанието на самия Берон¹⁸. Не е чудно, следователно, че при тази обстановка той е пожелал да изтъкне в поисканите му биографски данни качеството си на «влашки лекар и учен», понеже в това му качество му е било признато правото да притежава селските имоти Присяка и Скорила. Споменаването на «лекар», двадесет и пет години след като е скъсал напълно с медицината, е едно напомняне за дългогодишната му обществена служба във Влашко. Зад тези думи се спотайва неуреденото му поданство и тревогата му за съдбата на имотите, завещани за просветата на българския народ, за която той непрекъснато се грижи. От приходите им той прави всяка година големи дарения за български училища, докато сам живее крайно скромно в една хотелска стая в Париж¹⁹. Плаши го мисълта, че дарението му може да бъде оспорвано след смъртта му от държава и роднини, както става със завещанието в полза на гръцкия народ на Ев. Заппа, и през октомври 1867 г. той прави ново завещание все със същата цел – да осигури по-добре изпълнението на желанието си да остави цялото си състояние на своя народ. На този исторически и психологически фон изпъква в пълното си значение изразът «влашки лекар и учен».

Една малка подробност потвърждава, че бележката в Лоренцовия каталог изхожда от самия Берон. В нея се хвърля в очи необичайният начин, по който е написано наименованието на родното му място – Cotyle— втория животописен елемент, който тя съдържа. Трябва да се отбележи най-напред, че то е дадено в котленското му произношение, така както го пише на български самият Берон, както го намираме написано от Раковски и други котленци²⁰ – Котил. От друга страна, много по-естествено би било Котил да се транскрибира на латиница във формата Kotil, или в краен случай Cotil²¹. Усложнената транскрипция Cotyle, с ненужните у и е на края, е число Беровна. Доказателство за това е, че я намираме у него в т. III на *Physique simplifiée*, в края на отдела *Thermostatique*, на с. 944. Говорейки за въздушни течения, които се образуват в подземни кухни, Берон казва, че

¹⁸ Пак там, с. 25–26.

¹⁹ Адвокатът Г. Костафору, приятел и *бранител* на П. Берон в делото му против Т. Папазоолу, казва в пледоарията си: «Знаете ли как той живееше в Париж? Той живееше чак на четвъртия кат в един хотел и не харчеше повече от 7–8 франга на деня. А защо правеше той тия икономии? За да принесе каква да е полза на бедното свое отечество и на бедното човечество». – В. *Свобода*, Букурещ, I, бр. 47, 21 окт. 1870, с. 373.

²⁰ Вж. Писмо от П. Берон до епитропите на Разградската школа в Пер. спис. София. Кн. XXVIII–XXX, 1889, с. 805, под линия. Също: Копие от завещанието от 1867 г. – в. Македония. II, бр. 7, 17 януари 1868, с. 3. Писмо от Раковски «Смърт и жизнеописание княза Вогорида». – Царигр. вестник. X, бр. 445, 22 авг. 1859, с. 4. Г. К и р о в. Летописът на Женда Вичов от Котел. – Сб. НУК- Кн. XII, С., 1895.

²¹ Луи Леже го пише Kotel в *La Grande Encyclopédie*. Т. 6, с. 404.

подобни кухни, разположени над извори, се намират «dans le Balkan, en Thrace, dans le village de Cotyle (Kazan)».

В този текст поне намиращото се в Тракия селище Cotyle е пояснено в скоби с турското му наименование – Казан. В бележката у Лоренц Казан изчезва и остава мъчното за разгадаване, малко антично оцветеното Cotyle (Thrace), което не може да се намери на никоя карта. Дали така Берон не е искал да заличи, колкото може повече, всяка връзка в миналото си с Отоманската държава и нейните територии, за да бъде по-силно ударението върху «влашки»?

Автобиографичният характер на бележката придава особена стойност на третия ѝ животописен елемент – годината, в която Берон е роден и за каквато тук е посочена 1800. За съжаление, можем да повторим и сега казаното от проф. Ив. Шишманов преди тридесет и пет години: «Невероятно, ала факт е, че и до днес не знаем кога точно се е родил авторът на «Рибния буквар»²². А към изредените от него автори, дали неточни биографични сведения за П. Берон, можем да добавим и всички писали оттогава, за да получим още по-богато разнообразие на рождени дати. За да се внесе малко яснота, добре е от тези автори да се отделят съвременниците на Берон, от които са черпени местените в по-късните му биографии различни данни за годината на раждането му. Тези съвременни извори са следните в хронологичен ред.

В статията «Жизнеописание» от 1872 г.²³, без подпис, писана, както изглежда, от Васил Друмев²⁴, е казано: «Д-р Петър Берон, или по-право Берович, който се е родил в Котел в 1797 г. . . .»

Д-р Васил х. Стоянов-Берон в статията-некролог, написана в Болград един месец след смъртта на П. Берон²⁵, не дава годината на раждането му вероятно защото не я е знаел точно. По-късно този автор, който ни е оставил единствената биография на д-р П. Берон, след като според В. Друмев е работил върху нея още от 1872 г.,²⁶ посочва с известна неопределеност – «около 1795 г.»²⁷. Това значи, че от всички лица от Бероновия род, включително и майка си, д-р В. х. Стоянов-Берон не е успял да получи по-точно сведение. В някои по-сетнешни използвания на тази биография думата «около» изчезва и остава само годината 1795, която се повтаря от редица автори.

---

²² Ив. Д. Шишманов. Нови студии из областта на българското възраждане. I. С., 1926, с. 2.

²³ П е р. с п и с. Браила. Кн. 5–6, 1872, с. 41.

²⁴ Вж. Опис на изданията на Бълг. академия на науките, 1869–1953. С., 1956, с. 3, под линия.

²⁵ В. х. Стоянов-Берон. Доктор Петър Берон [некролог].— П е р. с п и с. Браила. Кн. 4, 1871, с. 130–132.

²⁶ Пос. статия, с. 43, под линия.

²⁷ В. х. Стоянов-Берон. Археологически и исторически изследвания. Търново, 1886, с. 5.

В. Д. Стоянов в статия от 1889 г.²⁸ възпроизвежда точно данните от издадената три години по-рано биография от В. х. Стоянов-Берон, когато говори за ученическите години, следването в Мюнхен и лекарската служба на д-р П. Берон, без обаче да повтори, че последният е роден «около 1795 г.». На три места той посочва по следния начин възрастта на Берон: «П. Берон се е родил на 1797 г.» (с. 802); «Отличният предговор..., прекрасната наредба на целия буквар свидетелствуват, че д-р Берон в 27-та си годишна възраст...» (с. 803); «Тогава [април 1870 г.] и ний, пишущите тия редове, бяхме честити да се запознаем лично с тойзи беловлас 73-годишен наш старец. . .» (с. 806). Изоставянето на сведението, намерено у В. х. Стоянов-Берон, и настойчивото посочване на друга, точно определена дата показват, че авторът е имал някакво основание да смята годината 1797 като по-достоверна. Тя съвпада със сведението на В. Друмев от 1872 г. и може да се предположи, че В. Д. Стоянов я е взел от него, когато е писал статията си. Но може и двете да имат същия произход – посещението на д-р Берон в Браила през април 1870 г. във връзка с прехвърлянето на Скорила върху Българското книжовно дружество и с изпълняването на последната му воля²⁹. В. Друмев и В. Д. Стоянов са били в тесен допир с него през време на водените преговори и са могли да чуят това сведение в разговорите около неговата личност и завещание, в които е била спомената и възрастта му (дали не от самия «беловлас старец»?). Това е могло да стане и една година по-късно по повод на смъртта му, скоро след която В. Друмев пише «Жизнеописание».

От тези два извора: Браилски – В. Друмев – В. Д. Стоянов, и семеен – д-р Васил х. Стоянов-Берон, в книжнината ни от края на миналия век до наши дни се разпространяват като рождени години на Берон: 1797, около 1795 и 1795. В по-ново време към тях се добавя и 1800, след като Н. Табаков обнародва повторно в 1925 г. сведението от Лоренсовия каталог. Преплитат се и други години, 1789, 1793, 1798, 1799, 1810, които се дължат отчасти на коректурни грешки. Според изворите, от които са се ползували и чуждестранни енциклопедии, и автори, посочват различни години – 1790, 1795, 1797, 1799, 1800.

Тук е уместно да се споменат и две други съвременни на Берон сведения, които обаче не са били възпроизведени от наши автори, защото не са им били известни.

В една неизвестна досега статия от 1838 г. с автор Антони Арнот или Арновлиев, посветена на българските книжовници от това време, са дадени къси животописни сведения за П. Берон с указание, че е роден в 1794 г. От факта, че данните до заминаването му от Брашов са точни, а данните за следването и завършването му – погрешни, може да се предположи, че ав-

²⁸ В. Д. Стоянов. Покойният д-р Петър Берон и неговият завещан имот за България. – Пер. с п и с. София. Кн. XXVIII–XXX, 1889, с. 801–807.

²⁹ Вж. Сб. Д-р Петър Берон и Одринската българска мъжка гимназия «Д-р Петър Берон». Съст. Ив. П. Орманджиев и Ив. Ст. Пенаков. С, 1958, док. 26, с. 181–182, док. 27, 28 и 29, с. 183–185.

торът, живял и писал в Унгария, е познавал лично П. Берон, или е получил сведенията от лица, които са го познавали от-близо, през Брашовския период на живота му. Заслужава да се отбележи, че дадената от него година съвпада с казаното от д-р В. х. Стоянов-Берон – «около 1795».

Второто сведение се намира в публикувания преди три години смъртен акт на П. Берон, в който е вписано, че починалият е бил «in optzeci ani» (на осемдесет години)³⁰. При драматичната обстановка обаче, при която този смъртен акт е бил съставен, той не може да се смята за меродавен извор. Той е повече едно доказателство, че нито в книгата на покойния, нито у обкръжаващите го в момента лица е имало точни данни, и съставителят му е посочил приблизително, по своя преценка, възрастта на П. Берон, като при това абсолютната точност не е имала съществено значение за този документ.

Дадената от Берон в Лоренцовия каталог 1800 година позволява да се уточни едно друго сведение, също изхождащо от него, открито при издирванията ни във връзка с докторската му дисертация: при записването си в иматрикулационния регистър на Хайделбергския университет на 20 април 1825 г. Берон е отбелязал възрастта си – 26 Jahre alt (26-годишен)³¹. Ако тези данни се съпоставят, следва да се заключи, че при записването си Берон е бил в 26-тата си година, а не с навършени 26 години, и че следователно е роден между 1 януари и 20 април 1800 г.

Разликата в годините, дадени, от една страна от Беровите съвременници и близки, и от друга страна от самия него, дава повод да се запитаме дали той е посочил верно годините си в двете единствени и изхождащи от него лични сведения. Ако при записването си в университета той е бил на 28–30 години, допустимо е да е имал желанието да намали възрастта си, понеже редовно училище младежи са започвали висшето си образование много по-млади от него и той не е искал да изпъкне с много по-напредналата си възраст в обкръжаващата го студентска среда. По-мъчно би могло да се обясни защо той би повторил същото неточно сведение четиридесет години по-късно, когато е бил в друга държава, при съвсем други условия, вече шестдесет и пет годишен старец. Желателно би било между тези две крайни точки да се намерят междинни брънки, но при наличността на автентични свидетелства съмнения и предположения за неточност не са убедителни сами по себе си.

В подкрепа на годината 1800 намираме обосновани доводи в задълбочената историко-литературна студия на Васил Пундев, единственият от всички автори на проучвания върху П. Берон, който е разгледал критично биографските сведения, дадени от В. х. Стоянов-Берон³². Той съпоставя годината 1795, а също 1797 и 1800, с други изрични свидетелства и изяснява въпроса през кои години и на каква възраст Берон е могъл да бъде ученик на

³⁰ Пос. сб. док. 31, с. 186.

³¹ Писмо от д-р Ханс Крабуш, Университетски архив в Хайделберг, от 21 февр. 1956, № 22/56.

³² В. Пундев. Рибният буквар. Историко-литературна студия. – С п и с. на БАН. Кн. LXIII–3, 1942, с. 37–81.

Райно Попович и на даскал Андончо. Изхождайки от тези косвен и данни, В. Пундев стига до заключението, че годината 1795, както и 1797, не могат да бъдат верни и че «трябва да приемем, че Берон се е родил към 1800 г.» Ако Берон е роден през 1795 г., той би бил на 21 години през 1816, когато е започнал да учи при даскал Андончо, «нещо мъчно допустимо за тогавашните ученици», а «ако приемем 1800 за дата на раждане, ще е бил 16-годишен, което е много по-правдоподобно»³³. Същият аргумент опровергава а fortiori и сведението, дадено в смъртния акт.

Между споменатите по-горе извори двете сведения, дадени лично от П. Берон, безспорно трябва да се поставят на първо място. Дори въз основа на тях годината 1800 и да не се приеме окончателно и въпросът остане открит, докато не се издирят нови положителни данни, които биха я потвърдили или коригирали, остава фактът, че Берон е посочил тази година в сведенията, които е дал за готвената за печат френска библиография.

Съставителят на *Catalogue général*, видният френски библиограф Ото Лоренц, има за нас голямата заслуга, че пръв е публикувал списък на научните трудове, издадени в Париж от нашия бележит възрожденец, и по този начин го е добре представил в библиографията на френската книжнина от миналия век. Обнародваните от него сведения за съчиненията на д-р П. Берон са послужили, за да станат те известни и на по-широк кръг читатели, понеже у него са черпили данни и други автори, писали навремето за Берон. Така Луи Леже се е ползвал от Лоренцовата библиография, когато е изредил заглавия на научни трудове на П. Берон в статията си за него в *La Grande Encyclopédie*³⁴. Същите заглавия са възпроизведени в чехския *Ottův Slovník naučný*³⁵, в руския *Энциклопедический словарь*³⁶ и в *Hrvatska Enciklopedija*³⁷. Тези сведения са проникнали и у нас: взети направо от Лоренц от Ал. Тодоров-Балан в 1894 г. и от статията в *La Grande Encyclopédie*, цитирана от д-р Хр. Докторов в 1904 г. в *Исторически преглед на българската медицинска книжнина*³⁸.

Освен тази заслуга на О. Лоренц, благодарение на изброените в каталога съчинения на П. Берон, библиографията му се попълва с едно ново заглавие, а с поместената за автора бележка ни е предаден първоизворен животописен материал, скрепен с чудноватия Cotyle като с подписа на самия Берон.

³³ Пак там, с. 42.

³⁴ *La Grande Encyclopédie*. Т. 1–31. Paris, 1886–1902. – Т. 6, р. 404. Заимствването се установява с подреждането на съчиненията и с това, че Л. Леже дава заглавието на т. II на *Physique simplifiée*, така както е посочено у Лоренц, без указание, че е част от поредица, а в края на списъка споменава и общо *Rapépistème* (с печатна грешка *Rampistème*).

³⁵ *Ottův Slovník naučný*. Т. I–XXVIII. Praha, 1888–1909. – Т. III, s. 865. Предаден е същият списък без последното заглавие *Rampistème*.

³⁶ *Энциклоп. словарь*. Спб. Т. III, 1831, с. 583.

³⁷ *Hrvatska Enciklopedija*. Sv. I–II. Zagreb, 1941. – Sv. II, s. 441–442.

³⁸ *Юбилейна книга*. Исторически преглед на медицинската част и на медицинската книжнина в България... С., 1904. – 174–175.